

NICOLAE IORGA ȘI COMISIUNEA MONUMENTELOR ISTORICE

RADU GRECEANU

Comisiunea Monumentelor Istorice (C.M.I.) — căreia Nicolae Iorga avea să-i dedice o activitate atât de rodnică timp de un sfert de secol, în calitate de membru și apoi de președinte, — a fost înființată în 1892, ca rezultat a peste 40 de ani de luptă a intelectualilor români — istorici, literați, arheologi, politicieni — pentru a convinge oficialitatea de necesitatea imperioasă a salvării monumentelor trecutului nostru istoric de distrugerile datorate atât dintelui necruțat al vremii, cât și lăcomiei, răutății și ignoranței generațiilor ce se perindaseră¹.

O primă încercare de organizare a protecției monumentelor a avut loc în 1859 când — la inițiativa lui Alexandru Goleșcu, ministru al cultelor în Țara Românească — s-a creat o comisie „pentru cunoașterea și studierea monumentelor bisericesti ale țării”, din care au făcut parte Al. Odobescu, Cezar Bolliac, maiorul D. Papazoglu și Al. Pelimon. Rezultat: o serie de rapoarte privind monumentele vizitate.

În 1864, domnitorul Al. I. Cuza a sancționat — în cadrul unui „Regulament pentru Muzeul de Antichități” — înființarea unui *Comitet arheologic*, condus de „generalul” N. Mavros, având printre alte sarcini și pe aceea de a asigura „buna stare a monumentelor naționale de orice natură”, precum și „a lor nealterare și restaurare”. Rezultat: o stimulare a cercetărilor arheologice și înființarea Muzeului național de antichități.

În 1874, B. Boerescu, ministrul Cultelor și Instrucțiunii Publice, pe baza unui proiect de lege din 1871, a propus aprobarea unui „Regulament asupra Comisiunii Monumentelor Publice”, promulgat la data de 6 aprilie. Rezultat: s-a înființat o *Comisie* condusă de Al. Odobescu, care — la recomandarea lui Viollet-le-Duc — a angajat pe arhitectul francez Lecomte du Noüy pentru a-l pune în fruntea unui *Serviciu de restaurare* autonom. Începând cu 1875, pînă la moartea sa în 1914, Lecomte du Noüy va „restaura” conform unor principii arbitrare și personale, mergînd pînă la dărîmarea și reconstruire în noi forme, o serie dintre cele mai

reprezentative monumente ale trecutului nostru². Valul de proteste stîrmit de aceste pseudo-restaurări, care costau și sume uriașe (exemple: restaurarea de la Trei Ierarhi a consumat două milioane lei-aur; biserica nouă, ridicată pe locul complexului Sf. Nicolae Domnesc din Iași, a costat 600.000 lei-aur), precum și sesizarea lui Grigore Tocilescu privind jefuirea antichităților romane descoperite la Reșca, l-au determinat pe Spiru Haret, secretarul general al Ministerului Instrucțiunii, să ceară întocmirea unui proiect de lege „pentru a împiedica pe viitor cel puțin vandalismul cel mare contra monumentelor istorice”³.

De abia însă în 1892 Take Ionescu a propus prima *Lege pentru conservarea și restaurarea monumentelor publice*⁴, cuprinzînd și înființarea unei *Comisiuni a Monumentelor Publice*, prevăzută a funcționa cu rol „consultativ” pe lângă Ministerul Instrucțiunii Publice. Încă de la începutul activității sale, această comisie s-a numit *Comisiunea Monumentelor Istorice*. Una din sarcinile sale principale a fost întocmirea unui inventar al clădirilor și obiectelor de interes istoric, revizibil din 5 în 5 ani. Odată trecut în inventar, un monument nu putea fi dărîmat fără avizul ministerului de resort și erau prevăzute sancțiunile de rigoare împotriva celor care încăleau legea⁵.

În spiritul legii din 1892, contactul cu marele public și cu oamenii de știință a fost asigurat de C.M.I., începînd din 1908, prin publicarea periodicului *Buletinul Comisiunii Monumentelor Istorice* (B.C.M.I.)⁶ care va apare pînă în 1945 și

² N. Iorga, *Cum s-au restaurat vechile monumente?* „Semănătorul”, III, 1904, nr. 43, p. 673—676; Gr. Ionescu, *Sur les débuts des travaux de restauration des monuments historiques en Roumanie et l'activité de l'architecte français André Lecomte du Noüy en ce domaine*, „RRHA”, série Beaux-Arts, XVII, 1980, p. 83—126.

³ I. Kalinderu, + *Spiru Haret*, „B.C.M.I.”, VI, 1913, p. 55.

⁴ Promulgată la 17 noiembrie — vezi „Monitorul Oficial” nr. 187 din 24 noiembrie/6 decembrie 1892, p. 5490—5491, care cuprinde și *Legea pentru descoperirea monumentelor istorice*.

⁵ Conform acestei sarcini, a fost publicat *Inventarul monumentelor publice și istorice din România*, București, 1903, 12 p., redactat de V. A. Urechia, B. P. Hasdeu și Gr. Tocilescu. Axat mai ales pe arheologie și prezentînd mari lipsuri, acesta a rămas singurul inventar publicat de C.M.I. — pentru Moldova și Țara Românească — pe toată durata activității sale, fiind completat de M. Csaki, *Inventarul monumentelor și obiectelor istorice din Transilvania*, Cluj, 1922, apărut sub auspiciile Secției pentru Transilvania a C.M.I. Un singur județ s-a bucurat de publicarea inventarului monumentelor de pe teritoriul său, dar nu sub egida C.M.I.: este cel redactat de viitorul secretar al C.M.I. (începînd cu 1919), Virgil Drăghiceanu, *Monumentele istorice din județul Dimbovița*, București, 1912.

⁶ *Cuvinte începătoare*, „B.C.M.I.”, I, 1908, p. 5.

¹ Cu privire la istoricul C.M.I., vezi: E.A. Pangrati, + *Ion Kalinderu* „B.C.M.I.”, VII, 1914, p. 41—45; N. Iorga, *Monumentele noastre și opera Comisiei Monumentelor Istorice*, „B.C.M.I.”, XXXI, 1937, p. 49—57; A. Sacerdoțeanu, *Comisiunea Monumentelor Istorice la 80 de ani*, „B.M.I.”, XLI, 1972, nr. 3, p. 7—16; H. Teodoru, *Din activitatea Comisiunii Monumentelor Istorice*, „B.M.I.”, XLI, 1972, nr. 3, p. 17; R. Greceanu, *B.C.M.I. (1908—1945). A.C.M.I. (1914—1915, 1942—1943). Indici bibliografici*, Introducere (lucrarea în manuscris).

Nicolae Iorga la masa de lucru. (Clișeu Muzeul de istorie al R.S.R.)

care va constitui — prin studiile, rapoartele și recenziile sale — o cronică vie a monumentelor noastre, timp de aproape o jumătate de secol. „Buletinul“ a fost completat de *Anuarul Comisiunii Monumentelor Istorice*⁷, 1914—1915 și 1942—1943.

În ciuda progresului realizat, remarcăm că pînă în 1914 vor funcționa paralel două organisme de conservare a monumentelor: cel mai vechi, condus de Lecomte du Noüy, care monopoliza restaurarea — și cel nou înființat, cu putere de intervenție efectivă limitată.

La început o „fiecțiune legală“, așa cum afirma Alexandru Lăpedatu⁸, *Comisiunea* a ieșit din impas datorită activității neobosite, energiei și spiritului organizatoric ale lui I. Kalinderu, un „diletant“, cum îl numește Iorga cu destulă nedreptate⁹. Sub președenția lui Kalinderu s-au înființat serviciile: Tehnic (1906—1907), Biblioteca (1907) și Colecțiile (1907) deschise publicului în 1910; Pentru formarea de specialiști a început în 1908 trimiterea de bursieri în Italia și Grecia, pentru studiul restaurărilor și picturii bizantine. În sfîrșit, între 1911—1914, C.M.I. a reușit să demonstreze ce înseamnă o restaurare științifică, incredințînd lui Grigore Cerkez — și el membru al C.M.I. — restaurarea bisericii Sf. Nicolae Domnesc din Curtea de Argeș.

În 1910, Vasile Pârvan a devenit membru al C.M.I., preluînd conducerea săpăturilor arheologice. În 1913, a intrat în Comisie George Balș, viitorul specialist al bisericilor moldovenești. Tot în 1913, Nicolae Iorga a fost cooptat în Comitetul de redacție al B.C.M.I., la care colabora încă din 1908 și în paginile cărui va publica pînă la moartea sa un număr impresionant de studii, materiale, comunicări și recenzii (vezi Anexa I).

Pe scurt, aceasta era situația C.M.I. cînd, la 3 noiembrie 1914, Nicolae Iorga a devenit membru al Comisiunii¹⁰.

La data respectivă, marele nostru istoric avea 43 de ani și era posesorul unor titluri științifice impresionante: licențiat în litere la 18 ani (1889), diplomat la *Ecole Pratique des Hautes Etudes* din Paris la 21 de ani (1892, care este și anul înființării C.M.I.), doctor în filozofie al Universității din Leipzig la 22 de ani (1893), profesor titular de istorie medie, modernă și contemporană la Universitatea din București la 24 ani (1895), membru corespondent al Academiei Române la 27 ani (1898) și membru titular la 39 ani (1910). Dar nu numai titlurile îl recomandau drept omul cel mai

potrivit pentru misiunea de apărător al monumentelor noastre, ci înseși preocupările sale de pînă atunci: cercetase cu migală arhivele din țară și străinătate, căutînd mărturii privitoare la trecutul românilor; editase numeroase colecții de documente și studii¹¹; faima sa de istoric trecuse de mult granițele țării, publicînd în limbi de circulație internațională lucrări ca *The Byzantine empire*, Londra, 1907; *Geschichte des rumänisches Volkes in Rahmen seiner Staatsbildung*, 2 vol., Gotha, 1905; *Geschichte des Osmanischen Reiches*, 5 vol., Gotha, 1908—1913. Înființase și conducea mai multe ziare și periodice cu profil divers — cultural, politic, științific¹². Era creatorul Institutului de studii sud-est europene (1914), în colaborare cu Vasile Pârvan și Gh. Murgoci, iar în 1908 crease la Vălenii de Munte, unde se stabilise, Universitatea populară și tipografia care avea să joace un rol însemnat în editarea Buletinului Comisiei. Era un bun orator, plăcîndu-i să țină conferințe din care multe se refereau la importanța monumentelor istorice. În sfîrșit, era politician și în această calitate pășise de multe ori în fața Adunării Deputaților, luînd apărarea monumentelor și criticînd cu vehemență greșelile făcute de cei sub a căror oblăduire se aflau. În 1907 fusese ales pentru prima oară deputat și făcuse senzație luînd apărarea țărănilor răsculați și cerînd amnistierea lor. În 1910 înființase chiar un partid politic „naționalist democrat“, care a fost dizolvat în 1938.

Acosta era Nicolae Iorga, o personalitate multiplă, interesată de toate domeniile culturii și ale vieții, avînd o curiozitate neobosită față de cele mai variate manifestări ale civilizației universale, și pasionat cercetător al istoriei poporului nostru.

Este demn de menționat faptul că omul care va întruchipa timp de un sfert de veac lupta pentru apărarea tezaurului nostru de monumente și comori artistice (în majoritate edificii și obiecte de cult), nu era un credincios. Iată ce nota în 1924 un francez, care studiasse la București sub îndrumarea sa: „*Il s'intéressait aux églises et parlait les papes le considéraient comme leur protecteur. Et cependant il m'avouait qu'il était parfaitement incroyant. Le christianisme, pour lui, c'était une partie du passé de son pays et il le considérait en archéolo-*

⁷ N. Iorga, *Acte și fragmente cu privire la istoria românilor*, București, 3 vol., 1895—1897; patru volume din *Colecția Hurmuzaki* (începînd cu 1897); *Studii și documente cu privire la istoria românilor*, București, 31 volume, 1901—1916.

¹¹ Între care: *Semănătorul*, revistă literară la care colaborează din 1903 și al cărei director devine în 1905; *Neamul românesc*, ziar politic, creat în 1906; *Bulletin de la section historique de l'Académie Roumaine*, începînd cu 1913.

⁷ *Proces-verbal nr. 1*, „A.C.M.I.“, 1942, p. 17—18.

⁸ E. A. Pangrati, *op. cit.*, p. 43.

⁹ N. Iorga, *Monumentele noastre și opera Comisiei Monumentelor Istorice*, p. 55.

¹⁰ Vezi decretul de numire în „A.C.M.I.“, 1914, p. 10.

gue, mais il ne voyait pas dans la religion un élément de progrès...¹³.

În sfârșit, trebuie reținut că, pînă în 1914, în afară de colaborarea la B.C.M.I., Iorga își expusese de nenumărate ori în scris sau verbal, luînd cuvîntul în Cameră, părerile sale privind problema monumentelor istorice și măsurile de luat pentru îngrijirea lor¹⁴; definise noțiunea de monument istoric, categoriile lor, data optimă înainte de care clădirile trebuie declarate monumente istorice¹⁵, necesitatea de a curma situația celor două administrații paralele care se ocupau de monumente, căci „sunt două administrații: una care costă mult și repară rău” [recte serviciul lui Lecomte du Noüy], „iar cealaltă care costă puțin și repară bine”¹⁶. În ceea ce privește importanța monumentelor, Iorga scria încă din 1904: „Orice monument istoric e așa de scump încît trebuie păstrat, făcîndu-se jertfe mai mari decît pentru o nevoie de toate zilele a timpului nostru [...] Trebuie să-l păstrăm, plătind astfel și ce se cuvine aceluia îndepărtat întemeietor a cărui muncă a slujit și ea ca să ne păstreze de sine stătători și luminați”¹⁷. O astfel de clădire, adaugă el tot acolo, pare pentru privitor „că se înalță ca o înviere a morților”. Și tot în această privință, trebuie să mai cităm cuvintele amare privind risipirea și distrugerea tezaurilor noastre artistice: „Civilizația noastră stătea încheată în piatră, în cărămida mănăstirilor și bisericilor, pe lemnul icoanelor, în adîncurile sculptate ale odăjdîilor. Ea se desfăcea ca o merează din buna viață de familie, din așezămintele adevărat democratice și binefăcătoare ce puneau pe Domn la îndemîna oricui, ca un izvor de dreptate și de mîngiere, ea vorbea din rîndurile cărților umile făcute pentru toți într-o limbă neschimbată în desăvîrșirea ei. Și ce am făcut noi cu aceste comori? Le-am risipit în vînt, ca un lucru netrebnic și ne-am bucurat strașnic de hida sălbăticie ce săvîrșiam”¹⁸.

Soarta materialelor arheologice descoperite în țară cu ocazia săpăturilor executate la Cucuteni „cu bani de la Berlin”, sub conducerea lui Hubert Schmidt, l-a făcut pe Iorga să se întrebe dacă aceste materiale nu luaseră drumul străinătății și să ceară cercetarea cazului¹⁹.

Perioada de debut a lui Nicolae Iorga la C.M.I. a prezentat acea diversitate de preocupări — cuprinzînd în egală măsură protecția activă, culegerea datelor la fața locului și studiul complex al monumentelor — care a caracterizat întreaga sa activitate în cadrul Comisiunii. Astfel, în intervalul 1914—1916, a cerut tipărirea unor instrucțiuni pentru conservarea monumentelor și trimiterea lor la deținători²⁰; a făcut lungi călătorii prin țară, vizitînd bisericile și mănăstirile, adesea însoțit de P. Gîrboviceanu de la „Casa Bisericii”; a ținut conferințe de popularizare, cum este cea prezentată la „Casa Școalelor” la 13 decembrie 1914, cu tema *Ce este un monument istoric*²¹; s-a alăturat lui Ion Bogdan și Dimitrie Onciul în controversa cu Orest Tafrali privind datarea bisericii domnești Sf. Nicolae din Curtea de Argeș²².

¹³ Emerit, Marcel. *Quelques souvenirs personnels sur Nicolas Iorga*, în „Nicolas Iorga, l'homme et l'oeuvre”, recueil édité par D. M. Pippidi, București, 1942, p. 25.

¹⁴ Cuprivire la această problemă, vezi: N. Iorga, *Monumentele noastre și opera Comisiei Monumentelor Istorice*, p. 48—51; Idem, *Cum s-ar cuveni să se îngrijească monumentele istorice?*, „Semănătorul”, II, 1904, nr. 46, p. 721—723; O. Velescu, *Puncte de vedere în legătură cu restaurarea monumentelor istorice*, „B.M.I.”, XXXIX, 1970, nr. 2, p. 48—51 — și L. Ștefănescu, *Nicolae Iorga și monumentele istorice*, „B.M.I.”, XXXIX, 1970, nr. 2, p. 12—17.

¹⁵ Prin decretul regal din 2 iulie 1915, toate bisericile și mănăstirile anterioare anului 1834 au fost declarate monumente istorice. Înainte de apariția decretului, Nicolae Iorga propusese data 1850, pînă la definirea unui inventar.

¹⁶ N. Iorga, *Cu privire la monumentele noastre istorice*, „Neamul românesc”, VIII, 1913, nr. 27—28.

¹⁷ Idem, *Cum s-ar cuveni să se îngrijească monumentele istorice?*

¹⁸ Idem, *Cum s-au restaurat vechile monumente?*

¹⁹ Idem, *Știri nouă despre monumentele noastre*, „Neamul românesc literar”, III, 1911, nr. 8, p. 125.

²⁰ „A.C.M.I.”, 1915, p. 41—42.

²¹ Publicată integral în „A.C.M.I.”, 1914, p. 128—140 și parțial în „Neamul românesc”, X, 1915, nr. 4.

²² „A.C.M.I.”, 1914, p. 55—56. Riposta violentă a lui Orest Tafrali, combinată cu nerespectarea obligațiilor sale de membru corespondent, au determinat demiterea sa din funcție, unicul caz de acest fel din istoria C.M.I.

În timpul primului război mondial, între 1916—1918, Iorga s-a refugiat în Iași deveniți capitală a țării, luptînd prin scris și cuvînt pentru întărirea rezistenței împotriva cîmpirii germane. După război, în 1919, a fost ales președinte al primei Camere a României Mari. A ținut o serie de conferințe la Paris, vorbind și despre monumentele noastre istorice²³. A publicat în Franța mai multe lucrări de informare a publicului străin cu privire la arta românească, între care figurează și un studiu despre arta medievală, scris în colaborare cu George Balș²⁴.

În 1923, după moartea lui Dimitrie Onciul, după un scurt interimat al lui Grigore Cerchez, Nicolae Iorga a fost numit președinte al Comisiunii Monumentelor Istorice, în slujba căreia își va pune pînă în ultimele clipe ale vieții puterea de muncă, o neobosită energie și o evoluată concepție în raport cu viziunea europeană contemporană a noțiunii de monument istoric, în care îngloba atît construcția cu decorația sa pictată sau sculptată, cît și mobilierul, obiectele de cult, cărțile vechi, inscripțiile de orice natură, adică toate elementele care evidențiază valoarea istorică a monumentului, indisolubil legată de cea artistică.

Fig. 1 Biserica Mihai Vodă din București, restaurată de C.M.I. între 1928—1935, arh. Em. Costescu. Vedere dinspre est în 1931. Este terminată refacerea în zidărie a turlei pantocratorului. În curs de execuție, cornișa generală și bazele celor două turle ale pastorațiilor. Foto N. Țațu, clișeu C.M.I., fototeca D.M.I.

Din primele zile ale președenției sale, Iorga a căutat să asigure o respectare strictă a *Legei pentru conservarea și restau-*

²³ *Introduction à l'étude de la Roumanie et des roumains. Conférences données à l'École Interalliée des Hautes Etudes Sociales*, Paris, 1921, 20 p.

²⁴ N. Iorga, Gh. Balș, *Histoire de l'art roumain ancien*, Paris, 1922, 412 p., folosind materialul fotografic al Comisiunii. Recenzia acestei lucrări, făcută de L. Bréhier în „Journal des savants”, nr. 9—10, 1923, a fost tradusă de N. Ghika-Budești și publicată în „B.C.M.I.”, XVII, 1924, p. 1—7, 51—57.

rarea monumentelor istorice promulgate în 1919²⁵, precum și menținerea unei discipline organizatorice și financiare cât mai severe. Problemele de rezolvat erau multiple, căci Comisiunea — conform art. 2 din lege — trebuia „să îngrijească de conservarea stațiilor sau localităților preistorice, clasice, medievale și în genere istorice, cum și de conservarea imobilelor și obiectelor vechi ce ar prezenta un interes istoric sau artistic, [...] să supravegheze toate săpăturile și căutările de obiecte vechi, [...] să inventarieze monumentele cum și odoarele vechi de la mănăstirile și bisericile din țară, [...] să înlesnească înființarea de muzee regionale cu obiectele ce intră în cadrul preocupărilor Comisiunii, [...] să publice studii și un buletin cu privire la monumentele istorice și la lucrări“. În plus, încă din 1921 au fost înființate secții regionale pentru Transilvania, Bucovina, Basarabia și Banat, a căror activitate trebuia coordonată de C.M.I.

Conform legii, C.M.I. dispunea de un buget propriu „aprobate de Ministerul Culelor și Instrucțiunii Publice“, dar administrat de „Casa Bisericii“, potrivit hotărârilor Comisiunii. „Casa Bisericii“ a constituit între 1904—1919 forul tutelar al C.M.I., imprimând un regim preferențial pentru monumentele de cult, care s-a menținut prin tradiție și după 1919. Iorga a căutat și a reușit — nu atât însă cât ar fi dorit — să acorde o importanță sporită monumentelor civile.

Una dintre problemele „restante“ de care s-a izbit noul președinte a fost reinventarierea monumentelor. Lucrările începuseră încă din 1908, fuseseră revizuite în 1911, apoi reluate în 1913 conform unor noi instrucțiuni. Abia în anul 1932 a fost anunțată încheierea lucrărilor pentru județele Vâlcea, Romanați, Gorj, Mehedinți, Dolj, Prahova, Iași și orașul București²⁶. În 1933, Iorga a însărcinat direct pe N. Ghika-Budești și pe arhitecții Serviciului tehnic cu definitivarea inventarierii, dar materialul nu a ajuns să fie publicat, singurul inventar tipărit după 1903 fiind cel pentru Transilvania²⁷.

Cu privire la conducerea săpăturilor arheologice „antice“ din țară, Iorga i-a acordat deplină autoritate lui Vasile Pârvan²⁸ și, după moartea acestuia, în 1927, lui Ion Andrieșescu; lucrările au fost finanțate anual în măsura posibilităților. În 1931, Scarlat Lambrino, membru corespondent al C.M.I., a fost numit director al săpăturilor de la Histria²⁹.

O luptă continuă a dus Nicolae Iorga pentru majorarea bugetului Comisiunii, care era departe de a putea face față nu numai obligațiilor prevăzute de lege, dar și funcționării eficiente a aparatului central; situația secțiilor regionale era și mai nesatisfăcătoare, majoritatea membrilor deplasându-se pentru control pe cont propriu. În 1926, îl vedem chiar pe Iorga renunțând la permisul său de cale ferată în favoarea lui Ștefan Ciobanu de la secția din Chișinău³⁰. În 1929, Iorga arăta că membrii Comisiunii — care nu erau remunerați, spre deosebire de serviciile C.M.I. — nu aveau condiții satisfăcătoare de deplasare și nici un automobil în dotarea instituției, iar fondurile de reparații și întreținere a monumentelor erau atât de reduse, încât nu se putea interveni nici măcar la mănăstirea Antim din Capitală, care amenința să se dărîme. Și președintele C.M.I. adăuga: *Nu vrem să ajungem ca unele minorități care uită că această țară este a noastră a tuturor și toate afacerile le rezolvăm aici, înăuntru — și amatorii de artă și iubitorii de trecut să se adreseze la Liga Națiunilor sau să înainteze câte o petiție lui Ford sau Rokefeller să ne ajute a păstra ceace este de datoria noastră să păstrăm cu banii noștri*³¹. Aceeași situație se constata și în 1937, când bugetul aprobat trebuia să fie mai mult „cerșit“³².

²⁵ Publicată în *Monitorul Oficial*, nr. 82 din 29 iulie 1919.

²⁶ N. Ghika-Budești, *Oficiale. Memoriul pe 1932*, „B.C.M.I.“, XXVI, 1933, p. 191.

²⁷ Vezi nota 5.

²⁸ *Oficiale. Ședințele Comisiunii Monumentelor Istorice pe anul 1925*, „B.C.M.I.“, XVIII, 1925, p. VIII.

²⁹ *Oficiale. De la Comisiunea Monumentelor Istorice*, XXIV, 1931, p. 191.

³⁰ *Oficiale. Ședințele Comisiunii Monumentelor Istorice pe anul 1926*, „B.C.M.I.“, XIX, 1926, p. VIII.

³¹ N. Iorga, *În chestiunea monumentelor istorice*, „Neamul românesc“, XXIV, 1929, nr. 168.

³² *Idem, Monumentele noastre și opera Comisiei Monumentelor Istorice*, p. 50.

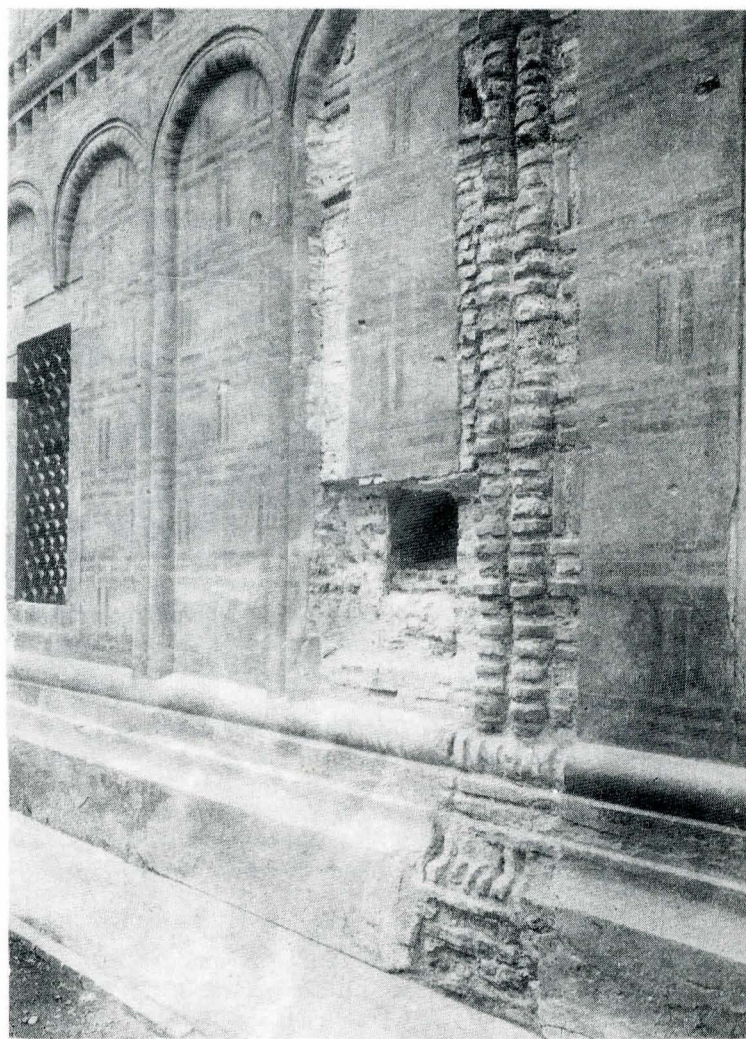

Fig. 2 Biserica Mihai Vodă din București. Sondaj pe fațada de sud, cu apariția unei ferestre a pronaosului, înzidită ulterior. Foto W. Weiss, 1932, clișeu C.M.I., fototeca D.M.I.

Cu toată strădania lui Nicolae Iorga, fondurile de reparații au rămas în limite modeste — și aceasta a fost una din cauzele care au stat la baza politicii generale dusă de Comisiune și de președintele ei în privința intervențiilor la monumente: pe prim plan au stat întreținerea și reparația, restaurarea integrală constituind o operație de excepție. Dar administrarea judicioasă — în această optică — a fondurilor obținute cu atîta greutate a permis salvarea a sute de monumente care altfel ar fi dispărut și a corespuns, de altfel, concepției despre restaurare a lui Nicolae Iorga, opusă inovației și reintegrării: „... *Suntem liniștiți să-l împiedicăm [pe monument] să se dărîme. Piatra care cade să fie pusă înapoi, cea care a căzut și nu mai este să nu fie înlocuită cu alta, chiar întru totu asemenea, decît atunci cînd lipsa ei ar pune în primejdie trăinicia clădirii, căci un colț alins de ruină spune mai mult decît o înnoire scinteind de aur sau înălbind de var proaspăt*“³³. Aceleași principii îl călăuzeau pe Iorga și mai târziu, cînd afirma: „*Noi nu avem dreptul să luăm unei clădiri patina secolelor. Este altceva zidul de curînd lins și altceva ceiace au lăsat altele secole în înfățișarea unei clădiri [...] Comisia Monumentelor Istorice chiar a greșit dese ori, dînd o aparență de nouitate cum este aici [Tîrgoviște] la Biserica Domnească, perfect reparată dar care suferă de acest mare defect. Ea nu mai e venerabilă în exterior. Căci este ceva sfînt în fumul veacurilor...*“³⁴.

Prin protecția unui monument, Iorga înțelegea și degajarea lui de clădiri înconjurătoare lipsite de valoare, crearea unei zone de protecție, asigurarea unui „spațiu vital“. Lupta pentru degajarea bisericii Doamnei din București a preocu-

³³ *Idem, Cum s-ar cuveni să se îngrijească monumentele istorice?* p. 721—723. Această politică fusese sintetizată de șeful Serviciului tehnic al C.M.I. în felul acesta: „Păstrarea și nimic mai mult“ — vezi N. Ghika-Budești, *Cu privire la monumentele noastre istorice*, „Lamura“, I, 1919, nr. 1, p. 43.

³⁴ N. Iorga, *Ce este un muzeu istoric*, „B.C.M.I.“, XXXI, 1938, p. 67.

Fig. 3 Biserica Crețulescu din București, restaurată de C.M.I. între 1934—1936, arh. Ștefan Balș. Dezvelirea soclului pe latura de nord, între absida laterală și altar, prin coborîrea la nivelul de căleare. Foto W. Weiss, 1934, clișeu C.M.I., fototeca D.M.I.

pat continuu — fără rezultat — Comisiunea. Un capitol aparte l-a reprezentat lupta lui Iorga pentru protecția interiorului edificiilor de cult împotriva prostului gust al unor clerici care au respicit bisericile și icoanele, așa cum s-a întâmplat la biserica Sf. Ioan Botezătorul din Ocna Sibiului, pictată din nou de pictorul bulgar Cabadaiev. În aceeași ordine de idei, Iorga a condamnat aspru tendința de înlocuire a icoanelor și a obiectelor vechi de cult, socotite fără valoare, cu altele noi, urite, de proastă calitate și străine tradiției: podul bisericilor era plin de odoare date la rebut³⁵.

Existau de asemenea monumente de mare valoare artistică folosite impropriu, care nu puteau fi vizitate și erau pe cale de a se distruge. Acesta a fost cazul mănăstirii Văcărești, folosită ca închisoare din 1864. Iorga a intervenit pe lângă Ministerul Justiției pentru evacuarea penitenciarului, cerind și fonduri pentru restaurarea ansamblului³⁶, dar totul a fost în zadar.

Foarte dese erau lucrările executate la monumente fără aprobarea C.M.I. Sub președinția lui Iorga, s-a ajuns cu timpul ca în majoritatea cazurilor de acest fel să se aplice sancțiuni, beneficiarul fiind în plus obligat să refacă lucrările necorespunzătoare. Totuși el își amintea cu amărăciune „de răspunsul brutal pe care mi l-a dat la Cameră, într-o conversație particulară, unul dintre cei mai buni miniștri de Instrucție și Culte, Harel, când i-am spus că se strică biserica din Văcăreștii-de-Râstoaică: «Nu pot să pun un jandarm la ușa fiecărei biserici»” Și Iorga adăuga: „Jandarmii-sunteți fiecare din d-voastră. Un lucru rău făcut, o faptă rea, care se face într-un loc, pentru ea sunteți răspunzători pentru lucrurile pe

³⁵ Idem, *Ce este vechea noastră artă?*, conferință la cursurile de la Vălenii de Munte, august, 1939, „B.C.M.I.”, XXXV, 1942, p. 128—129.

³⁶ *Oficiale. Ședințele Comisiunii Monumentelor Istorice pe anul 1925*, „B.C.M.I.”, XVIII, 1925, p. VIII.

care nu le-ați împiedicat”³⁷. Acest apel la conștiința civică rămîne oricînd actual.

Comisiunea nu putea face față multiplelor sale sarcini de protecție și conservare a monumentelor istorice, fără a dispune de un corp tehnic cu înaltă pregătire de specialitate. Nicolae Iorga a dat un nou impuls trimiterii în străinătate pentru studii a unor bursieri ce urmau să lucreze apoi la Serviciul tehnic. În 1924 s-a cerut ministerului acordarea de burse prin concurs pentru studii în Italia destinate unor arhitecți care își luau obligația de a lucra apoi la C.M.I. cel puțin șase ani. Tot atunci s-a cerut și cumpărarea unei case la Veneția, în care arhitecții să poată urma un program stabilit de Comisiune³⁸. Bursele au fost acordate în 1926 pentru studiul restaurărilor de arhitectură³⁹ și în 1929 a fost înființată la Veneția „Casa romena”, care a găzduit pe cercetătorii și restauratorii trimiși pentru specializare în Italia.

Secțiunile regionale ale C.M.I. (dintre care cea pentru Transilvania a fost condusă de Alexandru Lăpedatu, fost secretar al C.M.I. (1904—1919) și membru C.M.I. (din 1919) au manifestat de la început o tendință „centrifugă”. Astfel, secțiunile erau obligate să prezinte anual Comisiunii centrale un raport de activitate. Clujul și Lugojul s-au conformat numai pentru anul 1925. Chișinăul a trimis rapoarte pentru 1925 și 1926. Numai secția din Cernăuți a fost mai disciplinată, trimițând rapoarte pentru intervalele 1919—1925 și 1933—1936⁴⁰. În cadrul acțiunii de coordonare a secțiilor regionale, Iorga a criticat aspru lipsa de colaborare cu Comisiunea centrală⁴¹ și a hotărît ca „în interesul unității de vederi”, secțiunile să se ocupe doar cu lucrări de întreținere a monumentelor, pentru restaurări fiind necesară aprobarea C.M.I.⁴². La început, odată pe an, președinții secțiilor regionale erau convocați la București pentru stabilirea unui plan de activitate unitar⁴³, iar rapoartele anuale erau cerute⁴⁴. Încetul cu încetul, relațiile secțiilor cu Comisiunea centrală au devenit mai mult formale, unele publicînd însă un anuar propriu (Transilvania și Basarabia). Acest fapt nu l-a împiedicat pe Iorga să intervină adesea în ședințele C.M.I. cu privire la unele probleme care — deși de resortul secțiilor — atingeau protecția patrimoniului istoric al țării.

Un rol de frunte în cadrul Comisiunii i-a revenit lui Iorga în îndeplinirea unei alte sarcini ale acesteia: sprijinirea înființării de muzee. Colecțiile Comisiunii, înființate în 1904, deveniseră muzeu în 1910 cu sediul la „Casa Bisericii”. După primul război mondial, Nicolae Iorga a reușit după multe intervenții să reunească colecțiile Comisiunii cu o parte din obiectele de artă religioasă medievală ale Muzeului de Antichități, înființînd în 1931 *Muzeul de artă religioasă*, cu sediul în casa Crețulescu⁴⁵, care a funcționat sub patronajul C.M.I., avînd ca director pe Victor Brătulescu.

Comisiunea, în frunte cu președintele său, a luptat pentru găsierea unui local și deschiderea cu caracter permanent a Muzeului Orașului București⁴⁶; pentru organizarea, sub egida C.M.I., în casa Toma Stelian, a unui muzeu școlar cu obiecte de artă veche românească⁴⁷; pentru instalarea la biserica Visarion a unui muzeu de artă bisericăască veche⁴⁸.

³⁷ N. Iorga, *op. cit.*, p. 141.

³⁸ *Oficiale. Ședințele Comisiunii Monumentelor Istorice pe anul 1924*, „B.C.M.I.”, XVII, 1924, p. XIII; *Idem pe anul 1925*, p. II.

³⁹ *Oficiale. Ședințele Comisiunii Monumentelor Istorice pe anul 1926*, „B.C.M.I.”, XIX, 1926, p. IX.

⁴⁰ B.C.M.I.”, XVIII, 1925, p. XXI—XXIII; „Idem”, XIX, 1926, p. XV, 126—140, 186—188; „Idem”, XX, 1927, p. 34—43; „Idem”, XXVIII, 1935, p. 65—74, 136—143; „Idem”, XXX, 1937, p. 91—95. Despre rapoartele secțiilor regionale cu Comisiunea centrală, vezi și N. Iorga, *Monumentele noastre și opera Comisiei Monumentelor Istorice*, p. 57.

⁴¹ *Oficiale. Ședințele Comisiunii Monumentelor Istorice pe anul 1924*, p. XII.

⁴² *Oficiale. Ședințele Comisiunii Monumentelor Istorice pe anul 1925*, p. VIII.

⁴³ *Ibidem*, p. I.

⁴⁴ *Ibidem*, p. V.

⁴⁵ *Oficiale. De la Comisiunea Monumentelor Istorice*, XXIV, 1931, p. 191.

⁴⁶ *Oficiale. Ședințele Comisiunii Monumentelor Istorice pe anul 1925*, p. V.

⁴⁷ *Ibidem*.

⁴⁸ *Ibidem*.

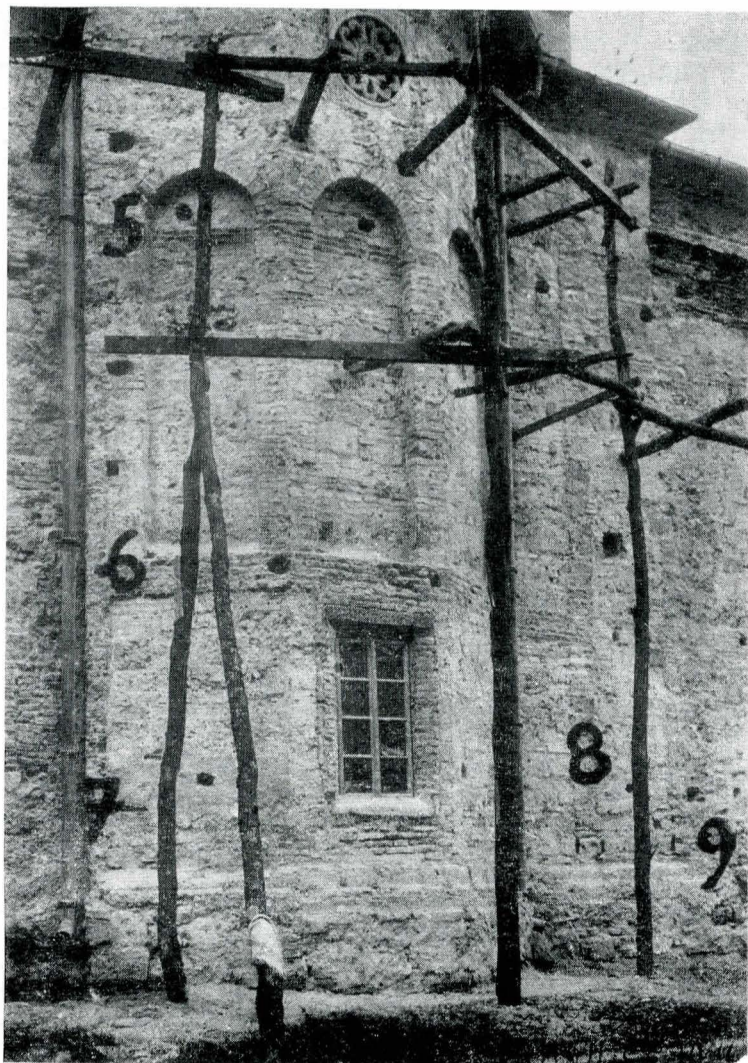

Fig. 4 Biserica mănăstirii Tismana, dezvelirea paramentului și lucrări de cercetare executate în 1934, sub conducerea lui V. Drăghiceanu. Clișeu C.M.I., fototeca D.M.I.

Cu sprijinul Comisiunii au luat ființă în țară, încă dinainte de primul război mondial, o serie de muzee orășenești și județene; pentru coordonarea lor a fost numit în 1914 Virgil Drăghiceanu, cu titlul de „conservator al muzeelor Comisiunii Monumentelor Istorice” pe care l-a deținut până în 1938; Muzeele trimiteau anual rapoarte de activitate și primeau fonduri de la C.M.I. Nicolae Iorga personal a înființat muzeul de la Vălenii de Munte, cu colecție de icoane, pietre de mormânt etc.⁴⁹; el a inaugurat deschiderea unor muzee din provincie — ca de exemplu la Tirgoviște, în 1937⁵⁰ și la Iași în 1938⁵¹ — prin conferințe având ca temă modul de organizare și scopul educativ ce trebuie să-l aibă un muzeu pentru tinerele generații, cu largi incursiuni în muzeografia apuseană sau a Statelor Unite, unde călătorise. La Vălenii de Munte a înființat și o școală de muzeografie, pentru fete.

În cadrul activității de popularizare a monumentelor istorice și a artei vechi românești în străinătate, Comisiunea și președintele ei au contribuit la succesul expoziției de artă românească de la Paris și Geneva, în 1925, delegând pe secretarul C.M.I., Virgil Drăghiceanu, cu organizarea secției de artă veche care a avut un deosebit răsunet⁵². Tot Drăghiceanu a avut sarcina de a organiza secția de artă bisericească la expoziția românească din Philadelphia⁵³. Nu s-a neglijat nici un mijloc pentru a face cunoscute peste hotare monumentele și tezaurele

⁴⁹ N. Iorga, *Monumentele noastre și opera Comisiei Monumentelor Istorice*, p. 62—64, 68.

⁵⁰ Idem, *Ce este un muzeu istoric*, p. 65—70.

⁵¹ Idem, *Ce este un muzeu de artă*, „B.C.M.I.”, XXXI, 1938, p. 70—77.

⁵² V. Drăghiceanu, *Monumente reprezentative din vechea artă românească expuse în expozițiile din Paris și Geneva în anul 1925*, „B.C.M.I.”, XIX, 1926, p. 61—69.

⁵³ *Oficiale. Ședințele Comisiunii Monumentelor Istorice pe anul 1926*, p. V.

noastre artistice; astfel în 1926 C.M.I. a pus la dispoziție fotografiile aflate în colecțiile sale pentru propagandă în străinătate prin cinematograf⁵⁴, iar pentru corpul diplomatic acreditat la București s-au organizat conferințe privind monumentele noastre istorice⁵⁵. La Vălenii de Munte, Iorga a ținut conferințe pe aceeași temă, printre care și renumita *Ce este vechea noastră artă*⁵⁶.

Una din activitățile cele mai prodigioase ale lui Iorga în cadrul C.M.I. a fost legată de „Buletinul c.m.î”. Nu insistăm asupra studiilor și materialelor publicate aici, a căror diversitate și înalt nivel științific le conferă și astăzi un interes de prim ordin pentru istorici, arhitecți, urbanisti, etnografi, istorici de artă, constructori, pictori și chiar istorici literari. Ne mulțumim să trimitem la Anexa I a acestui articol. Dar Iorga a fost mult mai mult decât un colaborator de frunte al „Buletinului”: îl vedem citind și adnotând articolele celorlalți colaboratori, stabilind cu grijă — ajutat de Virgil Drăghiceanu — programul de publicație și sumarele numerelor, îngrijind personal ca nivelul grafic să fie de cea mai bună calitate. Mijloacele financiare de care dispunea publicația erau foarte reduse, fapt pentru care nu se plăteau drepturi de autor și nici lucrările de redacție. Iată ce spunea Iorga în 1937 despre aceste greutăți și despre dragostea cu care era editată revista: „Și pentru «Buletinul Comisiei», care se vinde puțintel și în țară dar se cere în străinătate, publicație foarte frumoasă, pe care eu o îngrijesc foarte de aproape în însăși lipografia mea, unde lucrez și în pagubă numai să iasă cît se poate mai bine. Ceia ce dăm acolo este cu desăvîrșire gratuit, dar noi avem conștiința că folosim monumentelor așa de iubite de noi”⁵⁷. În adevăr, în anii 1927 și 1929—1940, „Buletinul” a fost tipărit la Vălenii de Munte și pentru a-i asigura apariția au fost ani cînd aproape toate articolele au fost scrise de Iorga. Se publicau și rezumate franceze ale articolelor, fapt care a favorizat vînzarea în străinătate și schimbul cu instituțiile din alte țări. În ciuda sacrificiilor făcute, a prețului de vînzare relativ redus și chiar a unor distribuiri gratuite, la încetarea apariției revistei în 1945 stocul rămas în depozit era considerabil.

Pentru noi, astăzi, colecția „B.C.M.I.” — „A.C.M.I.” reprezintă o cronică a monumentelor istorice pe parcursul unei jumătăți de veac, dar și o arhivă din care reiese felul în care Comisiunea a înțeles și realizat misiunea ei legală de protecție a monumentelor de pe teritoriul pe care s-a dezvoltat civilizația poporului nostru. A fost o luptă continuă, țintind către un ideal care se încadrează în concepția prioritară a oricărui stat civilizat: păstrarea și îngrijirea moștenirii trecutului, fără de care istoria nu poate fi nici scrisă și nici înțeleasă. Neglijarea acestei îndatoriri este o crimă împotriva culturii.

Timp de aproape două decenii, în calitatea sa de președinte, Nicolae Iorga a fost acela care — printr-o muncă fără preget și folosind toate mijloacele de care a dispus —, a reușit să transforme Comisiunea Monumentelor Istorice într-o instituție puternică și eficientă, în măsură să aplice cu pricepere și rigoare prevederile legale menite să apere ființa monumentelor istorice, — prevederi dintre care, mai înainte, multe rămăseseră „literă moartă”. Pentru realizarea acestui nobil țel, Nicolae Iorga a știut să se înconjure de oameni cu înaltă pregătire științifică, de o desăvîrșită probitate și însuflețiți de aceleași idealuri ca și ale sale. A știut — prin scris și cuvînt — să străpungă adesea platoșa de indiferență a oficialităților și a cetățenilor de rînd față de destinul monumentelor. A fost dezinteresat și nu a urmărit nici un interes personal, gloria fiindu-i asigurată încă înainte de venirea la C.M.I.

Misiunea pe care o îndeplinea a fost curmată în mod criminal la 27 noiembrie 1940, dar apostolatul său în domeniul protecției monumentelor, documente vii ale trecutului nostru, rămîne o pildă pentru urmași.

⁵⁴ *Ibidem*, p. VI.

⁵⁵ *Oficiale. Ședințele Comisiunii Monumentelor Istorice pe anul 1925*, p. VHH.

⁵⁶ B.C.M.I., XXXV, 1942, p. 128—140.

⁵⁷ N. Iorga, *Monumentele noastre și opera Comisiunii Monumentelor Istorice*, p. 50.

Buletinul Comisiunii Monumentelor Istorice

- 1 Biserica din Bălteni. II. Note descriptive, I, 1908, p. 112–113.
- 2 Ștefan cel Mare și mănăstirea Neamțului, III, 1910, p. 97–106.
- 3 Schitul Fedeleșcioiu, V, 1912, p. 30–35.
- 4 „Arginturile” lui Constantin Brâncoveanu, VII, 1914, p. 97–109.
- 5 Cel dintîiu zugrav moldovean, VII, 1914, p. 193.
- 6 Palatul de la Filipeștii-de-Tirg, VIII, 1915, p. 1–4.
- 7 Cronică: Un pictor român în Ardeal. Raport al lui Freywald și I. Schlatter. Sculptorul lui Duca Vodă. Un zugrav la 1742, VIII, 1915, p. 46.
- 8 Portretele lui Constantin Brâncoveanu și ale familiei sale, VIII, 1915, p. 49–53.
- 9 O inscripție pierdută și vechi mențiuni despre monumentele noastre la Vaillant, VIII, 1915, p. 122–123.
- 10 Stema Moldovei pe clopotnița bisericii din Todireni (Burdujeni), VIII, 1915, p. 139–140.
- 11 Raport înaintat Academiei Române cu privire la biserica Domneas-că de la Curtea de Argeș, VIII, 1915, p. 143 [N. Iorga se alătură opi-niilor formulate în raportul lui D. Onciul și I. Bogdan].
- 12 Tapișeriile doamnei Tudosea a lui Vasile Lupu, VIII, 1915, p. 145–153; IX, 1916, p. 43.
- 13 Sculptorul refacerii de la Biserica Episcopală din Argeș, IX, 1916, p. 19–20.
- 14 Biserica din Valea Danului, X–XVI, 1917–1923, p. 193–196.
- 15 Picturi și obiecte de artă din biserica Șcheilor Brașovului, XVII, 1924, p. 8–11.
- 16 [Nota nr. 1] la Drăghiceanu, V., Biserica Spirea Veche din Bucu-reșți, XVII, 1924, p. 59 [despre Ipsilanti și familia Venetchi].
- 17 Mănăstirea Vălenii de Munte, XVII, 1924, p. 99–106.
- 18 Nouă știri asupra bisericii Mănăstirea de la Vălenii de Munte și asupra altor antichități religioase locale, XIX, 1926, p. 49–53.
- 19 Mănăstirea Coșula, XIX, 1926, p. 70–73.
- 20 Cea dintîiu vizită domnească la monumente istorice și opera lui Gri-gore Matei-Vodă Ghica, XIX, 1926, p. 143–146.
- 21 Argintăria moldovenească din veacul al XVIII-lea. Biserica arme-nească din Focșani, XX, 1927, p. 54–56.
- 22 Comunicări: Inscripțiile bisericii Rătovoștii-Muscel și Zirnești. O vizită domnească la monumente. O cădelniță de la mănăstirea Radu Vodă din București, XX, 1927, p. 112.
- 23 Două mănăstiri dimbovițene, XXII, 1929, p. 20–25.
- 24 Două biserici ardeleni, XXII, 1929, p. 26.
- 25 Biserici focșănene., XXII, 1929, p. 27–28.
- 26 +Grigore Cerechez, fost președinte al Comisiunii Monumentelor Istori-ce, + mai 1927, XXII, 1929, p. 42.
- 27 Pictor străin la curtea lui Brâncoveanu, XXII, 1929, p. 24.
- 28 Les châteaux occidentaux en Roumanie, XXII, 1929, p. 49–69.
- 29 Popeștii de Argeș. Citeva note, XXII, 1929, p. 70.
- 30 Une icône byzantine au Portugal, XXII, 1929, p. 88–89.
- 31 Domniul fanarioți și citorile, XXII, 1929, p. 90–91.
- 32 Bisericii muntene de curînd reparate, XXII, 1929, p. 92–94
- 33 Cronică: Slănicul din Prahova. Încă un contract de zidar. O mănăs-tire necunoscută. Zugravii din veacul al XVII-lea, XXII, 1929, p. 95.
- 34 O biserică siriană din București, XXII, 1929, p. 97–100.
- 35 Crucea de la Călugăreni, XXII, 1929, p. 101–105.
- 36 Cea d'înlîiu biserică a Stelei, XXII, 1929, p. 112.
- 37 Mormîntul lui Udriște Năsturel?, XXII, 1929, p. 113–115.
- 38 Cronică: Clitori mănăstirii Mira. Stîncă Sorocăi, XXII, 1929, p. 142–143.
- 39 Bisericele din Opăriți, Predealul Sărari și Valea Drajei, XXII, 1929, p. 157–160.
- 40 Piatra de mormînt a lui Alexandru-Vodă Mircea, XXII, 1929, p. 161.
- 41 Două pietre de la Muzeul Național din București, XXII, 1929, p. 178–179.
- 42 Cîteva legături românești, XXII, 1929, p. 180–183.
- 43 Moscheii pe pămînt românesc, XXII, 1929, p. 184–187.
- 44 Cele două Chilii, XXII, 1929, p. 188–191.
- 45 Pietrele de mormînt ale sașilor din Baia, XXIV, 1931, p. 1–6.
- 46 Biserica Galbenă din Urlați, XXIV, 1931, p. 7–10.
- 47 Biserica din Verbila, XXIV, 1931, p. 25–28.
- 48 Cea mai veche icoană din Moldova, care însă nu e veche, XXIV, 1931, p. 29–30.
- 49 Inscripția de la Măxineni, XXIV, 1931, p. 31–32.
- 50 Biserica și palatul de la Afumați (Ilfov), XXIV, 1931, p. 33–37.
- 51 Biserica doamnei Ecaterina, XXIV, 1931, p. 38–39.
- 52 Biserica din Piuța Petrei, XXIV, 1931, p. 45.
- 53 Biserica polcoanicului Ioan Măgheriu, XXIV, 1931, p. 46.
- 54 Trei biserici de sat muntene: Pielroșița, Calvini și Cremenari, XXIV 1931, p. 49–60.
- 55 Icoanele de la muzeul Sinaii, XXIV, 1931, p. 61–65
- 56 Încă o piatră de mormînt a lui Matei Basarab? O mărturie a lui Ti-moteiul Cipariu, XXIV, 1931, p. 78.
- 57 Bisericele din Troțuș, XXIV, 1931, p. 79–81.
- 58 Biserica veche din Bătrîni, XXIV, 1931, p. 101.
- 59 Biserica episcopală din Argeș în literatură, XXIV, 1931, p. 136.
- 60 Pridvorul de la Colțea, XXIV, 1931, p. 136.
- 61 Cronică: [Casa Mircea din Vălenii de Munte]; Inscripția arabă de la Sf. Spiridon din București, XXIV, 1931, p. 143.
- 62 Miniaturi românești în secolul al XVII-lea, XXIV, 1931, p. 145–153.
- 63 Piatra de mormînt a lui Sevastos Chimeniul din Trapezunt, XXIV, 1931, p. 154–155.

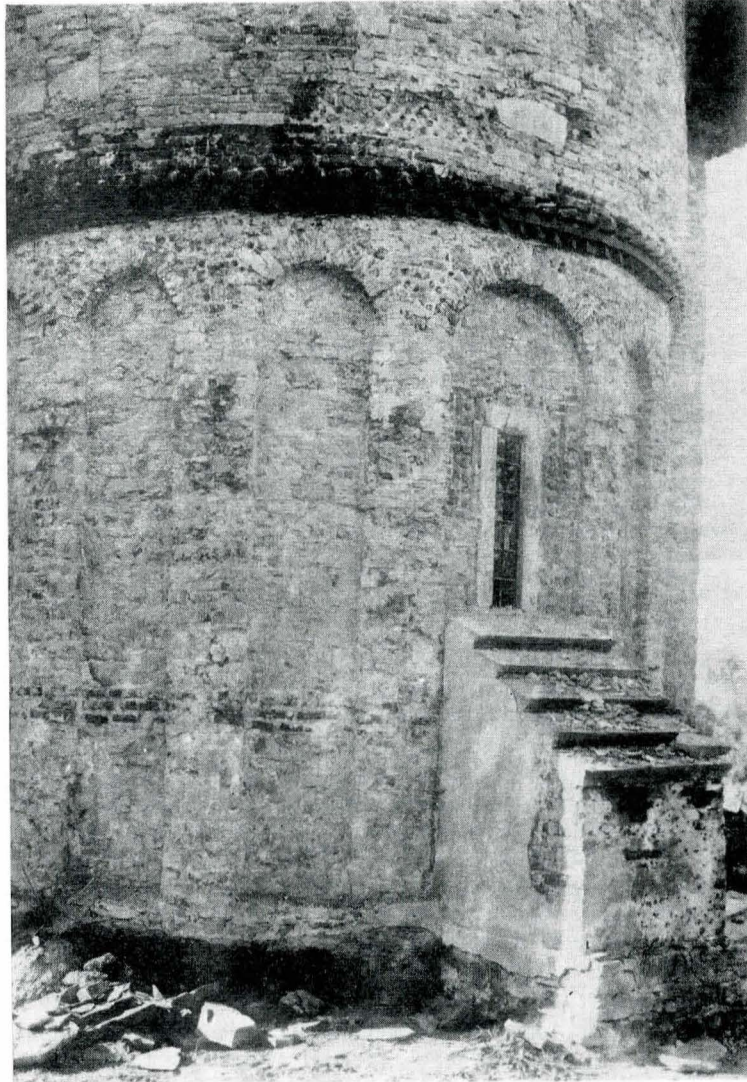

Fig. 5 Biserica Sf. Treime din Siret, restaurată de C.M.I. între 1937–1940, arh. Horia Teodoru. Sondaj pe fațada absidei altarului; la intersecția arhi-voltelor și deasupra briului cu zîmți se disting cozile de fixare a discurilor ceramice. Foto Horia Teodoru, clișeu C.M.I., fototeca D.M.I.

- 64 Noi obiecte de artă găsite la Ierusalim, la mănăstirea Sf. Sava și la Muntele Sinaii, XXIV, 1931, p. 181–187.
- 65 Biserica de la Cocorășli-Grind, XXIV, 1931, p. 188.
- 66 Un act privitor la mănăstirea Plumbuita, XXIV, 1931, p. 189.
- 67 La figuration des évangélistes dans l'art roumain et l'école chypriote-valaque, XXVI, 1933, p. 1–4.
- 68 Icoana românească, XXVI, 1933, p. 5–26.
- 69 Două opere de artă românești din secolul al XVI-lea la Muntele Athos, XXVI, 1933, p. 27–31.
- 70 Fințina lui Alexandru-Vodă Mircea, XXVI, 1933, p. 32.
- 71 Biserica de la Fundeni (Prahova), XXVI, 1933, p. 82.
- 72 Monumentele istorice în vechea noastră literatură, XXVI, 1933, p. 101–115.
- 73 O descriere în versuri a bisericii episcopale din Curtea de Argeș, XXVI, 1933, p. 116–117.
- 74 Biserici dintre văile Teleajenului și Slănicului, XXVI, 1933, p. 118–119.
- 75 O mănăstire de cărturari: Vorona, XXVI, 1933, p. 120.
- 76 O explorare arheologică și istorică a județului Olt, XXVI, 1933, p. 121–123.
- 77 Note moldovenești în legătură cu clădirile bisericesti și profane. I. Re-parații de biserică (Galata). II. Mănăstirea de la Tirgul Oenei. Contracte de clădire. Vechi măsuri de îngrijirea bisericilor. Un contract de „călfă de pie-trari” (1839). Un mitropolit de Corint, egumen la Aron Vodă, XXVI, 1933, p. 124–128.
- 78 Un album de l'art populaire religieux en Pologne, XXVI, 1933, p. 129–130.
- 79 Cronică, XXVI, 1933, p. 139–140 [recenzie la „Arhivele Basara-biei”, VI, 2; despre monumentele din satul Schineni, Basarabia; citat din jurnalul lui Iacob Sobieski privind biserica Sf. Nicolae Domnesc din Iași; despre Sevastos Kymenites; ruinele Hirșovei; inscripții cimpulungene (Muscel)].
- 80 Bibliografie, XXVI, 1933, p. 140 [recenzie la Gh. Ghibănescu, „Biserica Sf. Dimitrie (Balș), biserica Sf. Andrei și biserica Sf. Nicolae-Domnesc”, Iași, 1934 — și la V. Brătulescu, „Călimăneștii și monumentele din împrejurimi”, București, 1934].
- 81 Les arts mineurs en Roumanie. Seconde partie, XXVI, 1933, p. 145–156.
- 82 Monumentele istorice românești și Daponte, XXVI, 1933, p. 157–158.
- 83 Cu privire la Celățuia (Iași), XXVI, 1933, p. 158.

- 84 *Cum se zidia acum o sulă de ani*, XXVI, 1933, p. 159—166.
 85 *Biserica din Margine sau Ciula*, XXVI, 1933, p. 172.
 86 *Vechi case prahovene*, XXVI, 1933, p. 173—175.
 87 *Mănăstirea Vințilă-Vodă*, XXVI, 1933, p. 178—181.
 88 *Biserica de la Sîlpu (Buzău)*, XXVI, 1933, p. 182.
 89 *Biserica din Albota*, XXVII, 1934, p. 17—18.
 90 *Biserica din Tisău*, XXVII, 1934, p. 28—29.
 91 *Biserica din Mălești*, XXVII, 1934, p. 68—69.
 92 *Evangeliarul lui Alexandru-Vodă Mircea la Muntele Sinai*, XXVII, 1934, p. 85—86.
 93 *Două evanghelii ale fiilor lui Petru Rareș*, XXVII, 1934, p. 87—90.
 94 *Cronică: Tot despre vechile case prahovene; mai vechi apărători ai stîlului monumentelor bisericesti*, XXVII, 1934, p. 91—95.
 95 + *George Balș*, XXVII, 1934, p. 97—98.
 96 *Biserica din Stari-Chiojd*, XXVIII, 1935, p. 58—63.
 97 *Biserica din Poieni (Iași)*, XXVIII, 1935, p. 64.
 98 *Cercetări noi la Colnari*, XXVIII, 1935, p. 75—77.
 99 *La biserica lui Petru Rareș din Tîrgul Frumos*, XXVIII, 1935, p. 80.
 100 *Cronică*, XXVIII, 1935, p. 95 [recenzii de reviste; inscripții; obiecte aflate la Muntele Athos; biserica din „satul de lingă Oltenița”].
 101 *Cum apar monumentele românești din Ardeal unui călător francez*, XXVIII, 1935, p. 110—112.
 102 *Cronică: Cîteva însemnări; Reparații la Galia; Biserica lui Mihai Viteazul la Făgăraș; O nouă publicație cu vederi de monumente*, XXX, 1937, p. 44—45.
 103 *Biserici prahovene*, XXX, 1937, p. 66—71.
 104 *O descriere din 1859 a monumentelor Țării Românești*, XXX, 1937, p. 84—86.
 105 *Un caiet de miniaturist*, XXX, 1937, p. 125—127.
 106 *Cronică*, XXX, 1937, p. 143 [prezentări de diferite cărți și reviste].
 107 *Cronică: Sabia lui Constantin Paleologul. Biserica din Zlatna și problemele ei. Patrafirul de la Stănești al lui Stroe Buzescu. Varia*, XXX, 1937, p. 189.
 108 *Din tesaurul de artă botușănean*, XXXI, 1938, p. 7—21.
 109 *Trei conferințe de orientare: I. Monumentele noastre și opera Comisiei Monumentelor Istorice. Conferință finală în 1937. II. Ce este un muzeu istoric. Conferință la Tîrgoviște cu prilejul terminării lucrărilor muzeului. III. Ce este un muzeu de artă. Conferință la Iași, 1938*, XXXI, 1938, p. 49—77.
 110 *Poesia franceză asupra monumentelor istorice românești*, XXXI, 1938, p. 78.
 111 *Cronică*, XXXI, 1938, p. 143 [recenzii la „Le messenger d’Athènes” din 28 mai, la I.N. Teșiban, „Dintr-un pridvor cu fresce”, Roman, 1939 și la C.H. Economu, „Alba Julia — Itinerar turistic”, 1939; „Din biserica unită din Făgăraș”].
 112 *Arta românească în Banatul muntos*, XXXI, 1938, p. 145—166.
 113 *Cronică*, XXXI, 1938, p. 189—191 [reproducerea unui articol despre români dintr-o revistă vieneză din 1845; recenzii de reviste; despre pisană a unei biserici de lingă Oltenița; scrisoarea lui T. Rotariu despre mănăstirea Mrăcunea].
 114 *Vechea artă moldovenească în ținutul Neamțului*, XXXII, 1939, p. 1—14.
 115 *Biserici dimbovicene*, XXXII, 1939, p. 35—46.
 116 *Cronică: La biserica din Feredieni (Botoșani)*, XXXII, 1939, p. 47.
 117 *Cel din urmă manuscris de dăină artistică din Muntenia*, XXXII, 1939, p. 133—140.
 118 *O nouă carte despre Curtea de Argeș*, XXXII, 1939, p. 141—142.
 119 *Cronică*, XXXII, 1939, p. 142 [diferite recenzii de reviste și publicații].
 120 *În legătură cu o „Călăuză” necunoscută a maiorului D. Papazoglu*, XXXII, 1939, p. 145—158.
 121 *Cetatea Siliștrei la 1829*, XXXII, 1939, p. 186 + 1 pl.
 122 *Vederi ardelene în cartea unui englez*, XXXIII, 1940, fasc. 103, p. 1—4 [după Charles Boner, „Ardealul, țara și oamenii”, Leipzig, 1863].
 123 *Țări românești în forma lor de artă populară și religioasă. I. Țara nemeșilor români din Ardeal. II. Ținutul raialei muntene. III. Dincolo de Ol, XXXIII, 1940, fasc. 104, p. 49—67.*
 124 *Cronică*, XXXIII, 1940, fasc. 104, p. 94—95 [recenzii la I. Sachelarescu, „Din istoria Bucureștilor. Plumbuita”, la I. Minea, N. Grigoraș, Gh. Cojoc, „Din trecutul Cetății Neamțului”, la C. Erast, „Mănăstirea Sint Ilie.” și la E. Nicoară, „Vrednicia mureșene.. 1920—1940”; recenzii de reviste străine și române, etc.].
 125 *Ce este vechea noastră artă?*, XXXV, 1942, p. 127—142.

— *Ce este un monument istoric*, 1914, p. 128—140.

ANEXA II.

- Lucrări publicate de Nicolae Iorga sub egida C.M.I.*
 — *Guide historique de la Roumanie*, deuxième édition, București, 1936, 175 p., X pl., 35 fig.
 — *Domniile române după portrele și fresce contemporane. Adunate și publicate de președintele Comisiunii, Sibiu, 1930*, XV p., 221 pl.
 — *Portretele doamnelor române (Portraits des princesses roumaines)*, București, 1937, XXXV p., 85 pl. + V p.

ANEXA III.

- Lucrări de Nicolae Iorga recenzate sau prezentate în B.C.M.I.*
 — *Histoire de l'art roumain ancien* (în colaborare cu G. Balș), Paris, 1922; Drăghiceanu, V., „Bibliografie”, X—XVI, 1917—1923, p. 196; Bréhier, L., *Arta română* (traducere de N. Ghika-Budești din „Journal des savants”, nr. 9—10, 1923), XVII, 1924, p. 1—7, 51—57.
 — *Les arts mineurs en Roumanie*, București, vol. I — 1934, vol. II — 1936; N. Ghika-Budești, *Artele minore bizantine și române*, XXX, 1937, p. 167—168.
 — *Istoria Bucureștilor*, București, 1939; Smărăndescu, P., *Note și reflexii la Istoria Bucureștilor de N. Iorga*, XXXV, 1942, p. 192—196.

ANEXA IV.

Articole privind C.M.I., publicate de Nicolae Iorga în alte ziare și reviste

Vezi și Theodorescu, Barbu, *Bibliografia istorică și literară a lui N. Iorga. 1890—1934*, București, 1935; Ștefănescu, Liviu, *Nicolae Iorga și monumentele istorice*, în „Buletinul monumentelor istorice”, XXXIX, 1970, p. 12—17.

Neamul românesc

- *De la Cameră: Comisiunea Monumentelor Istorice*, V, 1910, p. 317—318.
 — *Cu privire la monumentele noastre istorice*, VIII, 1913, nr. 27—28.
 — *Ce este un monument istoric*, X, 1915, nr. 4, p. 2.
 — *A cui e vina?*, XXII, 1927, nr. 3.
 — *În chestiunea monumentelor istorice*, XXIV, 1929, nr. 168.
 — *Rotul Comisiunii Monumentelor Istorice. Comunicare la Cameră*, XXV, 1930, nr. 264.
 — *Clevertiri...*, XXVIII, 1933, nr. 88.
 — *Activitatea Comisiei Monumentelor Istorice. O scrisoare a d-lui prof. N. Iorga*, XXVIII, 1933, nr. 143.
 — *Ura autorității*, XXVIII, 1933, nr. 175.

Neamul românesc literar

— *Știri nouă despre monumentele noastre*, III, 1911, nr. 8, p. 125.

Semănătorul

- *Cum s-au restaurat vechile monumente?*, III, 1904, nr. 43, p. 673—676.
 — *Cum s-ar cuveni să se îngrijească monumentele istorice*, III, 1904, nr. 46, p. 721—723.

Drum drept

Apărarea monumentelor istorice, X, 1915, nr. 25, p. 393—394.

În afară de aceste articole, Nicolae Iorga a avut numeroase intervenții în Cameră, în calitate de deputat, cu privire la problemele monumentelor istorice și ale C.M.I. Cităm:

- [Pentru Comisia Monumentelor Istorice], „Desbaterile Adunării Deputaților”, 1929, ședința din 16 martie, p. 15—16.
 — [Despre Comisia Monumentelor Istorice], „Desbaterile Adunării Deputaților”, 1930, ședința din 25 noiembrie, p. 34—36.
 — [Despre Comisia Monumentelor Istorice], „Desbaterile Adunării Deputaților”, 1932, ședința din 23 februarie, p. 1389—1390.

*
* *

Neurologul lui Nicolae Iorga a fost publicat în „B.C.M.I.” de V. Brătulescu: + *Nicolae Iorga, 1871—1940*, XXXIII, 1940, fasc. 106, p. 3—4.

SUMMARY

Nicolae Iorga and the Commission of Historical Monuments

The Commission of Historical Monuments was created in 1892, after nearly 30 years of preparatory formulas and of strives of the romanian intellectuality in order to preserve from destruction our historical monuments, but also as a reaction against the restorations of Lecomte du Noüy, started in 1875 and lacking of any scientific basis.

From the 57 years of the Commission's activity, its most efficient period, with regard to active protection of monuments and progress of researches in this field, coincides with the activity displayed by Nicolae Iorga — at first as member of the Commission (1914) and then as its president (1923), function detained by him till his assassination in 1940. As president, our great historian achieved successfully: the strict observance of the law concerning the protection of historical monuments co-ordination

of the regional sections created in 1921 (Transylvania, Bukovina, Bessarabia and Banat); the judicious utilization of the Commission's budget, granted by the government, for repairing and saving from destruction an as great as possible number of historical monuments, the protection works executed by the Commission having always an absolute priority against integral restorations; selection and proper specialization of the best technical staff for the restoring activity; an intense popularization abroad of Romania's historical monuments and ancient art, by exhibitions, lectures, films and printings.

Nicolae Iorga showed a particular care to the publication of the „Bulletin of the Commission of the Historical Monuments” (1908—1945), where he wrote about 125 studies and articles (see the annex).